

Anatol Bodanko

Problemy szkolnego doradcy zawodowego

Problemy Profesjologii nr 2, 215-230

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anatol Bodanko

PROBLEMY SZKOLNEGO DORADCY ZAWODOWEGO

Streszczenie

W artykule dokonano próby kompleksowej analizy wybranych problemów szkolnego doradcy zawodowego.

Autor szeroko prezentuje w artykule przemiany jakie następowały w prawodawstwie polskim w odniesieniu do doradztwa i orientacji zawodowej, począwszy od początków XX wieku.

Następnie prezentuje typologię doradców zawodowych w tym szkolnych doradców, z próbą określenia problemów ich pracy.

Autor w konkluzji postuluje pod adresem władz oświatowych uregulowanie problemu statusu zawodowego nauczycieli – szkolnych doradców zawodowych.

THE PROBLEMS OF SCHOOL VOCATIONAL ADVISOR

Summary

The article attempts to make comprehensive analysis of some selected problems of school vocational advisor.

The author broadly describes changes in the Polish legal regulations of vocational advisory and orientation dating back to the beginning of XX century.

Next he presents different types of vocational advisors including school advisors and tries to define problems in their work

Finally the author suggests and applies to the education authorities to define the vocational status of teachers-school vocational advisors.

Rozpoczęte w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku przemiany społeczno-ekonomiczne i transformacja ustrojowo-gospodarcza objęły wszystkie dziedziny życia polskiego społeczeństwa. Zmiany w strukturach systemu edukacji w znacznym stopniu wpłynęły niekorzystnie na proces kształcenia zawodowego i utrudniły „na pierwszy rzut oka” nieco realizację zadań szkoły w zakresie efektywnego rozwoju zawodowego uczniów oraz poprzedzającego ten rozwój procesu przygotowania do wyboru określonego zawodu. Po analizie tego stanu rzeczy okazuje się, że warunki kryzysu, trudności gospodarczych i życiowych mogą mieć pozytywny aspekt ponieważ wymuszają inne niż dotychczas rozumienie pojęć rynku pracy, zatrudnienia, kwalifikacji i umiejętności zawodowych a przede wszystkim inne rozumienie procesu kształcenia zawodowego, zdobywania kwalifikacji i kompetencji poprzedzane orientacją zawodową oraz wspomagane procesem doradztwa zawodowego, które pełniąc rolę ogniwa pomiędzy szkołą a rynkiem pracy skutecznie pomaga w lepszym zrozumieniu samego siebie w odniesieniu do środowiska pracy, jej rodzaju oraz właściwego wyboru zawodu i jego ewentualnych zmian.

Mimo dużych trudności w systemie kształcenia zawodowego, zmniejszeniu liczby szkół zawodowych, niestabilnym rynku pracy, niejasnych perspektyw tego rynku oraz braku rzetelnych o nim informacji, rola orientacji zawodowej i doradztwa będzie systematycznie wzrastać. Wzrost rangi orientacji zawodowej i doradztwa jest możliwy w niedalekiej przyszłości także dzięki temu, że w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku grupa polskich uczonych pedagogów, psychologów i socjologów z prof. Tadeuszem NOWACKIM na czele stworzyła teoretyczne podstawy polskiej pedagogiki pracy¹, w ramach której odpowiednią rangę uzyskało zawodoznawstwo, orientacja zawodowa i doradztwo zawodowe oraz metodologia badań zastosowana w licznych badaniach terenowych. Te dziedziny wiedzy o pracy ludzkiej i rozwoju zawodowym człowieka osiągnęły wysoki poziom naukowy niezależnie od panującego wtedy ustroju i systemu ekonomiczno-gospodarczego.

W polskiej literaturze traktującej o doradztwie i orientacji zawodowej często spotkać można odniesienia do osiągnięć amerykańskich, niemieckich² i francuskich³ w tej dziedzinie, dlatego warto przytoczyć krótką historię polskiego doradztwa i orientacji zawodowej.

Rys historyczny polskiej orientacji i doradztwa zawodowego

Pionierem polskich badań związków człowieka z jego pracą był Bronisław BIEGELEISEN – ŻELAZOWSKI (1881–1963). W roku 1920 założył w Krakowie Instytut Psychotechniczny, w którym przy pomocy testów dokonywał pomiaru uzdolnień zawodowych uczniów stwierdzając m.in., że młodzież z Górnego Śląska wykazywała większe uzdolnienia techniczne a młodzież z okręgu krakowskiego większe uzdolnienia do nauk humanistycznych. Badał też przydatność uczniów do szkoły mechanicznej. Był twórcą psychotechniki⁴, która stała się fundamentem polskiej psychologii pracy. Swoje prace teoretyczne i wyniki badań opublikował w takich pracach jak:

„Uświadomienie zawodowe młodzieży krakowskiej” – 1929,

„Badania psychologiczne i poradnictwo w zawodach akademickich” – 1931.

„Diagnostyczność badań psychotechnicznych w szkołach zawodowych” – 1935.

¹ S.M. Kwiatkowski: „Z kart historii pedagogiki pracy” [w:] „Przegląd Historyczno- Oświatowy” nr 3-4, 2005, ss. 38-49. PL ISSN 0033-2178

² Pop hasłem „DORADCA ZAWODU” s. 121 w: „Encyklopedia Pedagogiczna”. (red.) W. Pomykało. Warszawa 1993- bibliografia: 7 pozycji w jęz. niemieckim, 1 pozycja w jęz. angielskim.

³ W haśle „ORIENTACJA SZKOLNA I ZAWODOWA” [w:] „Encyklopedia...op. cit. pełne ss. 488, 489 to opis systemu orientacji szkolnej i zawodowej we Francji.

⁴ „Psychotechnika” dzisiaj rozumiana jest jako dziedzina zajmująca się konstruowaniem testów do badania różnych sfer psychiki ludzkiej.

Jego praca pt. „Poradnictwo zawodowe”. Kraków 1949 uznawana jest za pierwszy, polski podręcznik z zakresu poradnictwa zawodowego i zawodoznawstwa.

Pewne elementy związane z poradnictwem i orientacją zawodową można znaleźć w twórczości Jana Władysława DAWIDA (1859 – 1914) gdy pisał o problemach związanych z predyspozycjami, kształceniem i zdobywaniem kwalifikacji przez nauczycieli oraz w największym Jego dziele pt. „Inteligencja, wola i zdolność do pracy” (1911), które w III części zawiera treści dotyczące istoty pracy i metod jej badania. Według J.W. Dawida istnieją trzy źródła efektywnej ludzkiej pracy, wzajemnie zespolone i od siebie zależne: UMIEĆ – CHCIEĆ – MÓC.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku tworzone nowe zasady ustroju polskiego szkolnictwa a przeprowadzona tzw. „*reforma jędrzejewiczowska*” ugruntowała mocno szkolnictwo zawodowe i wprowadziła system dokształcania zawodowego dla młodzieży i dorosłych. W Ustawie o ustroju szkolnictwa⁵ nadano odrębny status nauczycielom szkół zawodowych. Nie wydano w tym okresie żadnych przepisów i formalnych zaleceń odnośnie poradnictwa i orientacji zawodowej. Zagadnienia te jednak były w zainteresowaniu pedagogów i nauczycieli o czym mogą świadczyć np. treści zawarte w niektórych publikacjach:

- Lucjan Zarzecki w: „*Dydaktyka ogólna czyli kształcenie charakteru przez nauczanie*”. Lwów 1920
 pisze o zasadach przyjmowania uczniów do szkoły, o metodach badania ich zainteresowań i zdolności:
„... dzięki postępom psychologii doświadczalnej można egzaminować uzdolnienia jednostki do danego fachu a także analizować warunki psychologiczne danej pracy. Próby te uwieńczone zostały nieraz świetnym rezultatem”(s.182).
- Henryk Rowid w: „*Psychologia pedagogiczna. Podręcznik dla młodzieży przygotowującej się do zawodu nauczycielskiego*”. Warszawa- Kraków- Lublin 1928
 pisze: *„... nauczyciel na podstawie dłuższej obserwacji i odpowiednich metod musi sam sobie najpierw zdać sprawę z uzdolnień swoich uczniów, co mu daje możliwość udzielenia im odpowiednich rad i wskazań w sprawie wyboru zawodu lub dalszego kształcenia.”*(s.204).
 W wykazie literatury obowiązkowej do tego tematu podaje m.in. także pozycje: Stefan Błachowski „*Psychologia a wybór zawodu*”,

⁵ Ustawa z dnia 11 maja 1932 o ustroju szkolnictwa Dz.U.R.P. nr 38 poz. 389

Dr Bron. Biegeleisen „*Poradnictwo zawodowe w szkole*”,
Edw. Claparede „*Poradnictwo zawodowe*”. (s.205)

Po II wojnie światowej w wielu szkołach nauczyciele w oparciu o własne doświadczenia i praktykę samodzielnie prowadzili dla swoich uczniów orientację i poradnictwo zawodowe. Pierwsze formalne zalecenie odnośnie zadań i metod pracy szkoły w zakresie przygotowania do wyboru zawodu ukazało się w Okólniku nr 43 z roku 1950. Dopiero z początkiem lat sześćdziesiątych problematyka orientacji zawodowej i doradztwa zaczęła nabierać odpowiedniej rangi. Minister Oświaty wydał dnia 10.01.1961 Instrukcję o pracy wychowawczej nad przygotowaniem młodzieży liceów ogólnokształcących do wyboru studiów i zawodu. Wtedy też ukształtował się pogląd oby funkcjonujące dotąd obok siebie pojęcia „orientacja zawodowa” i „orientacja szkolna” połączyć razem ze względu na ich złożoność i wzajemną zależność wyboru zawodu z przebiegiem całej drogi edukacji. Połączenie to oparto na koncepcjach teoretycznych dotyczących możliwości sterowania rozwojem uzdolnień i życiem zawodowym człowieka. Dominującą była tu koncepcja D. Supera – twórcy pojęcia rozwoju zawodowego rozumianego jako proces, który rozwija się i dojrzewa w okresie nauki szkolnej a krystalizuje w pracy zawodowej. Wszystkie zadania z obszaru „orientacji szkolnej i zawodowej” realizowali wtedy w polskich szkołach nauczyciele a w szczególności wychowawcy klas starszych (od klasy V wwyż).

Kolejne Wytoczne MOiW z dnia 24.07.1975 mocno akcentowały rolę zajęć politechnicznych w klasach VII i VIII w przygotowaniach do wyboru zawodu. Problemami orientacji i poradnictwa zawodowego zajmowały się szkoły i poradnie, które mimo, że posiadały w nazwie określenie „wychowawczo- zawodowe” nie dysponowały dostateczną ilością specjalistów od poradnictwa zawodowego. Najczęściej zadania te realizowali doraźnie przekwalifikowani psychologowie. W szkołach zadania poradnictwa zawodowego zaczęli realizować nowopowołani pedagodzy szkolni⁶ mimo, że w określonym zarządzeniami zakresie ich działania takiego zadania nie było.

Problem wyboru zawodu zaczynał nabierać wysokiej rangi społecznej i „wyszedł” z obszaru szkoły i poradni dopiero po ukazaniu się Uchwały nr 110 Rady Ministrów⁷ oraz Zarządzenia nr 18 MPPiSS⁸. Według przepisów zawartych w tych aktach prawnych

⁶ Pierwszych pedagogów szkolnych zatrudniono formalnie w szkołach w roku szkolnym 1973/74 a ich status zawodowy i zadania ustalano w kolejnych Zarządzeniach dot. Zasad udzielania uczniom pomocy psychologicznej i pedagogicznej.

⁷ Z dnia 3.05.1974 w sprawie doskonalenia i rozwoju systemu orientacji i poradnictwa zawodowego (MP nr 19, 1974)

⁸ Z dnia 7.09.1979 w sprawie kierunków działania i zasad współpracy w dziedzinie orientacji i poradnictwa zawodowego w urzędach terenowych organów administracji państwowej.

zobowiązano wydziały zatrudnienia do ścisłego współdziałania z zakładami pracy, z poradniami i szkołami w dziedzinie pomocy w wyborze zawodu i miejsca pracy młodzieży nie objętej obowiązkiem szkolnym a w miastach gdzie zatrudniano powyżej 25 tyś. osób powołano punkty orientacji i poradnictwa zawodowego ale nie określono szczegółowo zakresu kwalifikacji zatrudnionych w tych placówkach osób. Mimo zaistnienia dobrych przepisów prawnych regulujących problematykę orientacji i poradnictwa zawodowego na terenie całego kraju to brakowało określenia statusu osób, które miały zadania te realizować.

Dopiero w roku 1981 ukazało się Zarządzenie nr 44 MOiW z dnia 10.07.1981 w sprawie działalności szkół i poradni wychowawczo-zawodowych w zakresie orientacji i poradnictwa oraz zasad powierzania nauczycielom dodatkowych funkcji organizatora orientacji zawodowej (Dz.U. nr 13, poz. 110). W Zarządzeniu tym syntetycznie ujęto wszystkie dotychczas wypracowane i stosowane zasady oraz zadania placówek oświatowych w zakresie przygotowania uczniów do wyboru zawodu a także innych instytucji państwowych zobowiązanych do współpracy na tym polu ze szkołami. Po raz pierwszy w ustawodawstwie polskim pojawiło się określenie ORGANIZATOR ORIENTACJI ZAWODOWEJ, którym w myśl przepisów tego Zarządzenia miał być pedagog szkolny zwany także PEŁNOMOCNIKIEM d/s ORIENTACJI ZAWODOWEJ lub DORADCĄ ZAWODU. W szkołach gdzie nie było pedagogów szkolnych na stanowisko Doradcy Zawodu z reguły mianowano nauczycieli-wychowawców klas VIII. Stan prawny i poziom teoretycznych koncepcji zawodoznawstwa, orientacji i doradztwa zawodowego w latach 1975 – 1980 w Polsce nie ustępował poziomowi istniejącemu w innych krajach europejskich. Tworzona w tym samym czasie pedagogika pracy przez polskich uczonych na czele z prof. T. Nowackim miała znaczący wpływ na osiągnięcie tego poziomu. Nieco gorzej było z kadrą specjalistów działających na rzecz orientacji i doradztwa zawodowego. Działająca w tym obszarze kadra nie tworzyła spójnej grupy, była mało stabilna a status zawodowy w wielu przypadkach miał charakter tymczasowy. Przygotowanie merytoryczne do realizacji zadań było niewystarczające w odniesieniu do przeważającej ilości kadry specjalistów. Powołany pod koniec lat siedemdziesiątych Centralny Ośrodek Poradnictwa Wychowawczo-Zawodowego nie rozwiązał problemów związanych z kształceniem odpowiednich specjalistów. Nie było też spójnej koncepcji kształcenia kadry dla potrzeb orientacji w podstawowym pedagogicznym nurcie studiów uniwersyteckich.

W latach dziewięćdziesiątych przekształcenia dotychczasowej gospodarki centralistyczno-nakazowej w gospodarkę rynkową zasadniczo wpłynęły na podejmowanie decyzji zawodowych przez młodzież. Dotychczasowe standardy klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego nie spełniały oczekiwań społeczności tworzącej nowy system go-

spodarczy. W roku 1993 powołano Główny Urząd Pracy, który przejął funkcje koordynatora wszelkich działań związanych z orientacją i doradztwem zawodowym.

Stanowisko DORADCY ZAWODOWEGO działającego dotychczas w obszarze edukacji po raz pierwszy w roku 1995 znalazło się w Klasyfikacji Zawodów i Specjalności⁹ w grupie zawodów „specjaliści do spraw osobowych i rozwoju zawodowego”. DORADCA ZAWODOWY uzyskał pełny status zawodu ze ściśle określonym zakresem działania, odpowiedzialności zawodowej i wyraźnie oznaczonymi standardami kwalifikacji zwanymi „licencją zawodową”.

Doradca zawodowy zdefiniowany został jako osoba udzielająca pomocy w formie grupowych i indywidualnych porad zawodowych dla młodzieży i osób dorosłych. Pomoc ta dotyczy wyboru zawodu, kierunku kształcenia i szkolenia przy jednoczesnym uwzględnieniu możliwości psychofizycznych kandydata do określonego zawodu, potrzeb rynku pracy oraz możliwości systemu kształcenia zawodowego. Zatrudnieni poza resortem oświaty profesjonalni doradcy zawodowi w urzędach wojewódzkich i powiatowych realizowali zadania w zakresie poradnictwa zawodowego i informacji o zawodach w stosunku do bezrobotnych, absolwentów szkół zawodowych, uczniów ostatnich klas programowo kończących dany typ szkoły, pracodawców poszukujących odpowiednio wykwalifikowanych pracowników oraz osoby niepełnosprawne ale zdadne do pracy zawodowej.

Status szkolnego doradcy zawodowego

Programy poradnictwa zawodowego tworzone w urzędach pracy mając na uwadze minimalizowanie wysokiego poziomu bezrobocia w pierwszym rzędzie dotyczyły osób dorosłych. Problemy związane z wyborem zawodu i kierunku kształcenia realizowane były w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Poradnie te nieźle wyposażone w pedagogiczne i psychologiczne narzędzia badawcze i dobrze wykwalifikowane kadry sprawnie wspomagały szkoły i uczniów w procesie kształcenia i wychowania a problematyka wyboru zawodu traktowana była marginalnie. Przyczyn tego stanu rzeczy było zapewne wiele ale najważniejsze z nich to brak odpowiednio wykwalifikowanej kadry i narzędzi badawczych oraz szczegółowych przepisów prawnych.

Intensywne działania urzędów pracy na początku lat dziewięćdziesiątych w sferze zwalczania bezrobocia odsunęły nieco na plan dalszy problemy kształcenia i wyboru zawodu. W tej sytuacji – jak to zwykle bywa w polskich realiach- grupa pedagogów-społeczników bierze sprawy w swoje ręce i na przełomie 1990/1991 roku powstaje we

⁹ Klasyfikacja Zawodów i Specjalności. Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej, Warszawa 1995. Opracował zespół pod red. J. Kurianiuka, t. V, s. 486, 487.

Wrocławiu pod przewodnictwem Profesor Wandy Bachalskiej STOWARZYSZENIE DORADCÓW SZKOLNYCH i ZAWODOWYCH RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ jako organizacja o charakterze pozarządowym. Mimo wielu postulatów Stowarzyszenia kierowanych do resortu oświaty i resortu pracy, wydawane akta prawne nie uwzględniają specyfiki działania Szkolnego Doradcy Zawodowego. W Ustawie o systemie oświaty¹⁰ – wielokrotnie zmienianej – w art. 1 zawierającym główne zadania systemu oświaty „przygotowanie uczniów do wyboru zawodu i kierunku kształcenia” zajmuje ostatnie – czternaste (14) miejsce. Szczegółowe przepisy resortu oświaty odnoszące się do licznych problemów istniejących w obszarze edukacji nie uwzględniają należycie problematyki wyboru zawodu i kierunku kształcenia oraz nie regulują statusu Szkolnego Doradcy Zawodu, nie odnoszą się do jego zakresu zadań, obowiązków i odpowiedzialności. Dość często aktualizowane Rozporządzenie ministra resortu oświaty w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej ...¹¹ sprawy nas interesujące „zleca” ciągle pedagogom i psychologom czego wyraźnym przykładem są zapisy Rozporządzenia MEN z dnia 15.01.2001:

§ 2.1. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna polega szczególnie na:

-
-

8. wspieraniu uczniów, metodami aktywnymi, w dokonywaniu wyboru kierunków dalszego kształcenia, zawodu i planowaniu kariery zawodowej oraz udzielaniu informacji w tym zakresie.

§ 14.3. Do zadań pedagoga należy w szczególności:

-
-

6. planowanie i koordynowanie zadań realizowanych przez szkołę na rzecz uczniów, rodziców i nauczycieli w zakresie wyboru przez uczniów kierunku kształcenia i zawodu.

§ 14.4. Do zadań psychologa należy w szczególności:

-
-

4. zapewnienie uczniom doradztwa w zakresie wyboru kierunku kształcenia i zawodu.

¹⁰ Ustawa z dnia 7 września 1991 o systemie oświaty (tekst jednolity: Dz.U. z 1996r. nr 67, poz. 329) z póź. zm.

¹¹ Pełna nazwa: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 stycznia 2001r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. nr 13, poz. 110)

Nie ma w zbiorze przepisów prawnych resortu oświaty żadnych przepisów regulujących pracę Szkolnego Doradcy Zawodu. Niektórzy dyrektorzy poradni psychologiczno-pedagogicznych potrafili uzyskać środki finansowe od samorządów lokalnych na etaty dla specjalistów w zakresie poradnictwa zawodowego. Sami układali dla nich zakresy czynności, tworzyli plany i programy uwzględniające lokalne potrzeby w dziedzinie kształcenia i zatrudniania odpowiednich fachowców. Dzięki temu w/g orientacyjnych szacunków w roku szkolnym 1999/2000 w poradniach na terenie kraju pracowało około 1500 doradców. Z szacunku tego wynika, że statystyczny doradca miał pod opieką 12 szkół podstawowych i 2.140 uczniów oraz 4 gimnazja i 800 gimnazjalistów¹². Do roku 1999 poradnie nie miały żadnych centralnie opracowanych materiałów i narzędzi badawczych, posługiwano się jedynie tym co zrobiono samemu. Dopiero od tego roku Ministerstwo Edukacji Narodowej zaczęło wyposażać poradnie i niektóre szkoły w PRZEWODNIK PO ZAWODACH zawierający charakterystykę 543 zawodów, opracowany przez Krajowy Urząd Pracy.

Stowarzyszenie Doradców Szkolnych i Zawodowych RP wypracowało sporo teoretycznych założeń i jednolitą koncepcję dotyczącą doradców pracujących na terenie szkoły. Członkowie Stowarzyszenia publikują artykuły o doradztwie i kształceniu zawodowym we własnym czasopiśmie „Poradnictwo Zawodowe”. Stowarzyszenie przedstawiło Ministerstwu Pracy i Spraw Socjalnych wyraźną propozycję warunków zatrudnienia doradców zawodowych we wszystkich szkołach ponadgimnazjalnych – odpowiedzi dotychczas nie było.

W roku 2002 Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej opracował projekt „*Szkolny Doradca Zawodowy*”, w którym przedstawiono koncepcje działań osoby odpowiedzialnej za organizację i funkcjonowanie wewnątrzszkolnego systemu doradztwa. W projekcie tym ujęto też podstawowe cele i zadania oraz modelową sylwetkę szkolnego doradcy zawodowego uwzględniającą jego kwalifikacje i wymiar czasu pracy. Zaproponowano obligatoryjne funkcjonowanie doradcy w każdej szkole uzasadniając utworzenie takiego stanowiska następującymi przesłankami:

- trafność decyzji edukacyjnych i zawodowych ucznia oparta będzie na profesjonalnej wiedzy doradcy znajdującego się na terenie szkoły,
- na decyzję ucznia będą miały wpływ planowe i systematyczne oddziaływania prowadzone w jego szkole,
- zaistnieje gwarancja, że informacje dotyczące wyboru i selekcji sposobu edukacji zawodowej i rynku pracy będą rzetelne.

¹² Wyliczenia autora na podstawie danych zawartych w: „Mały rocznik statystyczny 2001”. Warszawa 2001, wyd. GUS.

W nieco wcześniej wydanym Zarządzeniu MEN¹³ poleca się utworzenie wewnątrzszkolnego systemu doradztwa ale tylko w szkołach typu liceum profilowane i szkoła zawodowa. Ramowe statuty wymienionych szkół jako załączniki nr 4 i nr 5 tego Zarządzenia polecają w § 2 pkt. 9:

„organizację wewnątrzszkolnego systemu doradztwa oraz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu, a także organizację współdziałania liceum / szkoły zawodowej z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi oraz innymi instytucjami świadczącymi poradnictwo i specjalistyczną pomoc uczniom i rodzicom”.

Problemu osób realizujących wewnątrzszkolny system doradztwa nie rozwiązuje się pozostaje nadal w gestii dyrektora szkoły i samorządów lokalnych. W dalszym ciągu szkolny doradca zawodowy nie ma formalnego i prawnie określonego statusu. Etaty tworzone są ze środków samorządowych a klasyfikacji osób pracujących na tych stanowiskach dokonują dyrektorzy szkół na własną odpowiedzialność.

W roku 2003 Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej rozpoczęło przekazywanie grantów na organizację w szkołach Szkolnych Ośrodków Kariery przyjmując za podstawowy warunek zatrudnienie szkolnego doradcy zawodowego. Szacuje się, że obecnie zakwalifikowano około 160 szkół do prowadzenia takich ośrodków.

Teoretycy pedagogiki pracy, zawodoznawcy i nauczyciele praktycy nie czekając na formalno-prawne ustalenia statusu SZKOLNEGO DORADCY ZAWODOWEGO sami podejmują różne działania zmierzające do określenia celów i zadań realizowanych przez osoby zajmujące się na terenie szkoły problematyką doradztwa i kierunków kształcenia zawodowego. Wyraźnie zarysowują się tendencje do stworzenia zintegrowanego systemu poradnictwa kierunków kształcenia zawodowego i być może w nieodległej przyszłości szkolny doradca zawodowy stanie się pełnoprawnym elementem procesu zawodowego rozwoju człowieka. Ciekawą działalność w tym zakresie podjęły m.in. Ochotnicze Hufce Pracy.

Cele i zadania szkolnego doradcy zawodowego

Formalnie po raz pierwszy zadania DORADCY ZAWODU ukazały się w Zarządzeniu Nr 44 MOiW z dnia 10.07.1981 jako dyspozycja dla doradcy, który:

- udziela porad zawodowych / przekazuje informacje o:
 1. zawodach interesujących osoby zgłaszające się po poradę,
 2. zawodach typowych dla danego środowiska i o zawodach deficytowych,

¹³ Rozporządzenie MEN z dnia 21.05.2001 w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół. (Dz.U. nr 61, poz. 624)

3. potrzebach gospodarczych środowiska,
 4. szkołach zawodowych i warunkach nauki w tych szkołach,
- pomaga osobie wybierającej zawód w:
 1. poznawaniu siebie,
 2. samodzielnym gromadzeniu informacji o zawodach, szkołach i innych formach nauki
 - samodzielnie:
 1. gromadzi i opracowuje odpowiednie informacje
 2. prowadzi stosowną dokumentację dotyczącą potrzeb kadrowych terenu oraz dokumentację dotyczącą uczniów.

W myśl tych przepisów doradca zawodu jest głównym organizatorem orientacji zawodowej rozumianej jako całokształt oddziaływań wychowawczych mających pomóc młodzieży w wyborze zawodu. W szczególności oddziaływania te mają na celu przekazanie uczniom wiedzy o danym zawodzie i wymaganiach psychofizycznych kandydatów do określonego zawodu oraz znajomość „dróg” do zdobycia zawodu i samoocenę „przymierzania się” do zawodu.

Treści tego aktu prawnego nie uwzględniały zasobu treści, które można było już znaleźć w dość licznie wydanej wówczas literaturze przedmiotu¹⁴. Wielu badaczy opracowało różne koncepcje celów i zadań doradcy zawodowego oraz zarysy jego obszarów działania. Swego rodzaju syntezą dokonań w tej dziedzinie na przestrzeni II połowy XX wieku jest projekt KOWEZiU z roku 2002 gdzie cele szkolnego doradcy zawodowego przedstawiono jako:

- przygotowanie młodzieży do trafnego wyboru zawodu i drogi dalszego kształcenia oraz opracowanie indywidualnego planu kariery edukacyjnej i zawodowej,
- przygotowanie ucznia do radzenia sobie w sytuacjach trudnych, takich jak: bezrobocie, problemy zdrowotne, adaptacja do nowych warunków pracy i mobilności zawodowej,
- przygotowanie ucznia do roli pracownika,
- przygotowanie rodziców do efektywnego wspierania dzieci w podejmowaniu przez nie decyzji edukacyjnych i zawodowych,
- pomoc nauczycielom w realizacji tematów związanych z wyborem zawodu w ramach lekcji przedmiotowych,

¹⁴ Patrz: pozycje w wykazie literatury wydane przed 1981r.

- wspieranie działań szkoły mających na celu optymalny rozwój edukacyjny i zawodowy ucznia.

Wśród dość długiej listy szczegółowych zadań prezentowanych w projekcie KO-WEZiU za podstawowe i ważne uznane zostały takie zadania jak:

- monitoring uczniów w zakresie potrzeb związanych z informacją pomocną w planowaniu kształcenia i kariery zawodowej,
- gromadzenie, aktualizacja i udostępnianie informacji edukacyjnych i zawodowych właściwych dla danego poziomu i kierunku kształcenia, pod postacią: informatorów, poradników, opisów zawodów, ulotek, płyt CD, taśm video, stron WWW, aktualizowanych tablic informacyjnych, czasopism specjalistycznych oraz wycinków z prasy codziennej,
- wskazywanie źródeł dodatkowej i rzetelnej informacji na temat rynku pracy, trendów rozwojowych w zatrudnieniu, w zmianach rozwoju i zanikania zawodów oraz programów edukacyjnych Unii Europejskiej, zarówno na poziomie lokalnym jak i światowym,
- udzielanie indywidualnych porad uczniom i ich rodzicom,
- prowadzenie grupowych zajęć aktywizujących,
- koordynowanie działalności informacyjno-doradczej,
- współpraca z radą pedagogiczną, nauczycielami i rodzicami w celu wspierania działań w ramach wewnątrzszkolnego systemu doradztwa,
- współpraca z instytucjami i jednostkami organizacyjnymi mogącymi wspomagać wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego (np. kuratoria, urzędy pracy, organizacje pracodawców, OHP).

Obok celów i zadań w projekcie opisano „*model*” sylwetki szkolnego doradcy zawodowego, jego formalne kwalifikacje i pożądane cechy osobowości nazwane „wymaganiami psychologicznymi”, którymi są:

- ✓ komunikatywność,
- ✓ szacunek do autonomii ucznia,
- ✓ wzbudzanie zaufania, dyskrecja, empatia,
- ✓ operatywność, przedsiębiorczość, otwartość na zmiany,
- ✓ umiejętność współpracy z innymi ludźmi,
- ✓ świadomość własnych ograniczeń w zakresie udzielania pomocy.

Nieco inaczej cele i zadania szkolnego doradcy zawodowego ujmuje Profesor Zdzisław Wołk¹⁵, który cele uzależnia od czterech głównych kierunków pracy doradcy: z

¹⁵ Zdzisław Wołk: „Poradnictwo zawodowe w edukacji młodzieży”. Zielona Góra 2006.

uczniem, z nauczycielami i szkolnym środowiskiem, z rodzicami oraz ze środowiskiem pozaszkolnym. Liczne, szczegółowe zadania grupuje następująco jako:

- ✓ zadania związane z udzielaniem informacji,
- ✓ zadania związane z udzielaniem porad,
- ✓ zadania aktywizujące,
- ✓ zadania organizacyjne.

Informacje i porady skierowane są zarówno do uczniów, ich rodziców i nauczycieli. Aktywizacja w pierwszym rzędzie dotyczy uczniów i może być prowadzona indywidualnie lub zespołowo z podkreśleniem, że praca zespołowa jest efektywniejsza od indywidualnej. W realizacji zadań organizacyjnych należy uwzględniać pełny cykl przygotowania do przyszłej pracy zawodowej od etapu preorientacji przez orientację do poradnictwa zawodowego. Zadania szczegółowe mogą być różne w zależności od typu szkoły i środowisk, w których są realizowane. Mogą one przebiegać w różny sposób i posiadać różny zakres. Szkolny doradca zawodowy musi mieć świadomość, że zadania służą do realizacji następujących funkcji :

- poznawczej,
- kształcącej,
- stymulującej,
- diagnostycznej,
- wychowawczej,
- terapeutycznej¹⁶.

Przykładem „*różności*” realizacji zadań doradcy zawodu są działania realizowane przez Ochotnicze Hufce Pracy, które zajmują się kształceniem i wychowaniem młodzieży trudnej, zagrożonej różnymi formami patologii społecznej. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2004r. nr 99, poz. 1001) uczyniła OHP państwową jednostką wyspecjalizowaną w działaniach na rzecz młodzieży oraz bezrobotnych do 25 roku życia. Doradcy zawodu pracujący w prowadzonych przez OHP Centrach Edukacji i Pracy, w Młodzieżowych Biurach Pracy i w nowo powołanych Mobilnych Centrach Informacji realizując rządowy program „Pierwsza Praca” oraz własny program „Promocja Aktywności Zawodowej Młodzieży” mają zupełnie inne zadania niż szkolni doradcy zawodowi funkcjonujący w zwykłych szkołach¹⁷.

¹⁶ Z. Wołk: „Poradnictwo ... op. cit. s. 178.

¹⁷ Szczegółowy opis działań OHP w dziedzinie poradnictwa i doradztwa zawodowego: Teresa LI-STWAN: „Działalność Ochotniczych Hufców Pracy w zakresie zatrudniania oraz przeciwdziałania bezrobociu, marginalizacji i wykluczeniu społecznemu młodzieży” (w:) „Problemy Profesjologii” nr 1/2006. Zielona Góra 2006.

Typy doradcy zawodowego

Podjęto też próby typologii doradców zawodu (A. Kargulowa 2005, B. Wojtasik 1997, Z. Wołk 2006) przyjmując za kryteria cechy osobowe i kompetencje zawodowe doradcy oraz rodzaje poradnictwa. Typologia ta obejmuje także doradców pracujących w szkołach. Dotychczas ustaloną typologię doradców można ująć w następującym układzie graficznym :

RODZAJE PORADNICTWA (oparte na koncepcji:)	TYPY DORADCÓW
Dyrktywne (behawioralne)	EKSPERT INFORMATOR
Liberalne (humanistycznej)	Spolegliwy LESEFERYSTA OPIEKUN
dIALOGOWE (poznawczo-rozwojowe)	KONSULTANT

Źródło: oprac. własne na podst.: Z. Wołk 2006.

EKSPERT pracuje w stylu autokratycznym, posiada duże kompetencje i uznaje siebie za specjalistę, nie interesuje go los osoby korzystającej z porady. Kontakt jest najczęściej jednorazowy.

INFORMATOR ma dobry dostęp do informacji i dobrze je wykorzystuje, udziela rzeczowej i kompetentnej informacji, zbytnio nie angażuje się w dalsze losy osoby korzystającej z porady.

spolegliwy .

OPIEKUN posiada dużo wrażliwości na drugiego człowieka, skłonny do udzielania wsparcia i bezinteresownej pomocy, wykazuje żywe zainteresowanie osobą korzystającą z porady dając jej poczucie bezpieczeństwa i samodzielności, stymuluje do działania.

LESEFERYSTA prowadzi osobę korzystającą z porady w kierunku samodzielnego rozwiązania problemu nie sugerując żadnych rozwiązań a jedynie pomaga w rozpoznaniu trudności, zbieraniu danych i usuwaniu barier.

KONSULTANT w kontakcie z osobą korzystającą z porady tworzy relację partnerską i wykazuje mocne zainteresowanie problemem. Podczas przekazu informacji jednocześnie dokonuje ich analizy angażując osobę do aktywnego procesu rozwiązania swojego problemu i jednocześnie staje się tak samo aktywnym jego uczestnikiem.

W rzeczywistości rzadko zdarza się aby doradca reprezentował ściśle określony typ. Najczęściej występuje dominacja niektórych cech któregoś typu. Stwierdzenie powyższe odnosi się także do szkolnego doradcy zawodowego. Najlepiej byłoby gdyby w zależności od problemu, który zgłasza uczeń, od jego cech osobowych, środowiska w którym żyje, typu szkoły do której uczęszcza, szkolny doradca zawodowy „*odgrywał rolę*” odpowiadającą określonemu typowi. Sądzę, że w takim „*odgrywaniu roli*” dominujące powinny być cechy KONSULTANTA.

* * *

Mimo bogatej tradycji polskiego doradztwa zawodowego, jego dokonań praktycznych, obfitej literatury przedmiotu, wielkich osiągnięć polskiej pedagogiki pracy i sporej ilości wykwalifikowanej kadry doradców, szkolny doradca zawodowy do tej pory nie ma formalno-prawnego statusu, do szkół wchodzi ukradkiem „*kuchennymi drzwiami*” dzięki wysiłkom pedagogów-społeczników i niektórych samorządów lokalnych. W wielu wyższych uczelniach kształci się dużo nowych doradców, którzy z trudem znajdują miejsca pracy w resorcie oświaty. Sądzę, że niewiele brakuje aby SZKOLNY DORADCA ZAWODOWY stał się mocnym i trwałym elementem procesu edukacji prowadzonego w polskich szkołach oraz pomagał uczniom w ich rozwoju zawodowym.

* * *

Problematyką Szkolnego Doradcy Zawodowego zaczynają się interesować coraz to większe gremia osób związanych z edukacją. W Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi – Wydział Zamiejscowy w Wodzisławiu Śląskim na kierunku PEDAGOGIKA prowadzona jest specjalizacja DORADZTWO ZAWODOWE i PERSONALNE. Na prowadzonym przez mnie seminarium studenci zainteresowali się problematyką doradztwa i kształcenia zawodowego. Jedna studentka pisze pracę dyplomową i bada problem zmniejszania się aktywności zawodowej pielęgniarek. W roku akademickim 2005/06 powstała i została obroniona praca pt. „*Rola i zadania Szkolnego Doradcy Zawodowego w szkole ponadgimnazjalnej*”. Autorka pracy Bożena Szafarczyk badała jak uczniowie Technikum Gastronomicznego i Zasadniczej Szkoły Zawodowej postrzegają i oceniają pracę szkolnego doradcy zawodowego w ich szkole. Ciekawe wyniki przeprowadzonych badań są dowodem na to, że warto w szkole realizować programy przygotowujące młodzież do trafnego wyboru zawodu i dalszej drogi kształcenia. Autorka wykazała także ponad wszelką wątpliwość, że doradca zawodu jest bardzo potrzebny uczniom oraz, że swą metodyczną pracę powinien rozpoczynać już z uczniami szkoły podstawowej a intensyfikować ją w gimnazjum kończąc pozytywnym efektem w szkole ponadgimnazjalnej.

Literatura

- BANACH Cz.: Kształtowanie się planu życiowego i losu absolwentów liceów ogólnokształcących, Warszawa 1974.
- BAŃKA A.: Zawodoznawstwo, Doradztwo zawodowe. Pośrednictwo pracy. Psychologiczne metody i strategicznej pomocy bezrobotnym, Poznań 1995.
- BAŚCIK S.: Szkoła a wybór zawodu, Warszawa 1974.
- BAŚCIK S.: Wybór zawodu w szkole, Warszawa 1970.
- BODANKO A.: Pedagog szkolny w szkole zawodowej, [w:] Nowa Edukacja zawodowa, KOWEŻIU nr 3, 2005.
- BREJNAK W. (red): Poradnictwo wychowawczo-zawodowe, Warszawa 1980.
- BUKOWSKA- JÓZWICKA A., JAWŁOWSKA A.: Metody orientacji zawodowej, [w:] Wybór zawodu. „Monografie pedagogiczne”, T.XXXVI, Wrocław 1972.
- CZARKOWSKA M.: Prerorientacja zawodowa w praktyce wychowawczej, Zieleni Góra 1985.
- CZARNECKI K.: Rozwój zawodowy człowieka, Warszawa 1995.
- CZERWIŃSKA-JASIEWICZ M.: Psychologiczna analiza cech decyzji zawodowych młodzieży szkolnej, Warszawa 1979.
- JANISZOWSKA J.: Zagadnienia orientacji i selekcji szkolnej, Warszawa 1971.
- KARGUŁOWA A.: O teorii i praktyce poradnictwa, Warszawa 2005.
- KOCHLEWSKA A., TRZECIAK W.: Indywidualne poradnictwo zawodowe- rola, zadania, metody pracy, Warszawa 1979.
- LAMB R.: Doradztwo zawodowe w zarysie, Warszawa 1993.
- LELIŃSKA K.: Przygotowanie uczniów do wyboru zawodu metodą zajęć praktycznych, Warszawa 1985.
- MOŃKA-STANIKOWA A.: Współczesne problemy orientacji szkolnej, [w:] „Studia Pedagogiczne”, T.XXVI, 1972.
- NOWACKI T.: Psychologiczne i pedagogiczne problemy poradnictwa zawodowego, Warszawa 1975.
- NOWACKI T.W.: Zawodoznawstwo, Radom 1999.
- RACHALSKA W. (red): Orientacja i poradnictwo zawodowe w szkole podstawowej, Warszawa 1980.
- RACHALSKA W. (red): Przygotowanie uczniów do wyboru zawodu. Wybrane problemy metodyczne, Warszawa 1981.
- RACHALSKA W.: Problemy orientacji zawodowej, Warszawa 1987.
- PARUSZEWSKA-GOŁĘBIEWSKA J.: Kim są doradcy zawodowi?, [w:] „Nowa Szkoła” nr 9, 1970.
- SŁYSZOWA S.: Nauczyciel jako doradca dzieci i młodzieży, [w:] „Życie Szkoły” nr 10, 1983.
- SŁYSZOWA S.: Poradnictwo wychowawczo-zawodowe w świetle badań, [w:] „Oświata i Wychowanie” nr 7, 1976.
- SŁYSZOWA S.: Przemiany w polskim systemie poradnictwa dla potrzeb oświaty i wychowania, [w:] „Badania Oświatowe” nr 4, 1981.
- SŁYSZOWA S. (red): Poradnictwo wychowawczo-zawodowe w świetle badań sondażowych, Warszawa 1977.
- SŁYSZOWA S., SMOLEŃSKA J.: Orientacja szkolna i zawodowa, [w:] „Nowa Szkoła” nr 4, 1981.
- SUCHY S.: Jak zdobyć zawód i pracę, Radom 1995.
- SZAJEK S.: System orientacji i poradnictwa zawodowego, Warszawa 1989.
- SZAJEK S.: Orientacja i poradnictwo zawodowe, Warszawa 1979.
- SZAJEK S.: Rola szkół zawodowych w orientacji zawodowej, Warszawa 1980.

- WŁODEK-CHRONOWSKA J.: Poradnictwo wychowawczo-zawodowe w systemie orientacji zawodowej, Warszawa 1980.
- WOJTASIK B.: Warsztat doradcy zawodu. Aspekty pedagogiczno-psychologiczne, Warszawa 1997.
- WOJTASIK B.: Wybór doradcy zawodu przez młodzież, rodziców i nauczycieli, Wrocław 1993.
- WOJTASIK B.: Doradca zawodowy. Studium teoretyczne z zakresu poradownictwa, Wrocław 1994.
- WOŁK Z.: Poradnictwo zawodowe w edukacji młodzieży, Zielona Góra 2006.
- WYBRANE PRACE BADAWCZE w dziedzinie orientacji zawodowej w Polsce. Praca zbior. pod red. S. Słyszowej, Warszawa 1980.
- WYBÓR ZAWODU. Praca zbiorowa pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1972.
- ZIELIŃSKA K.: Prerorientacja zawodowa w szkole, Warszawa-Poznań 1975.

Rec. M. Frejman